

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується кардинальними змінами, що зумовлюють нові освітні вимоги до художників-педагогів у межах директив Болонської угоди. Нині у мистецькій практиці спостерігається тенденція урізноманітнення художніх технологій і розширення діапазону їх виражально-композиційних засобів, використання яких сприяє збагаченню духовної сфери особистості. Роль учителя образотворчого мистецтва в цьому процесі полягає в ефективній самореалізації в царині художньої творчості і якісному виконанні функцій професійної діяльності щодо інтелектуального й естетичного розвитку школярів. Для цього він повинен володіти високим рівнем художньо-творчої компетентності.

На необхідності формування творчого педагога національної школи наголошено в Законі України «Про вищу освіту», «Державній програмі «Вчитель»», «Стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». У контексті професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва чимало положень цих освітніх документів реалізовано в дослідженнях О. Кайдановської, С. Коновець, О. Музики, М. Пічура, О. Смірної, Г. Сотської, Т. Стрітьєвич, В. Щербини та ін. Однак проблема формування художньо-творчої компетентності не була предметом окремого наукового пошуку. Водночас, для її розв'язання нині склалися певні передумови. Це, насамперед, ґрунтовні наукові доробки теоретико-методичних засад упровадження компетентнісного підходу у вищій школі (О. Браславська, О. Пометун, В. Шахов та ін.), широко розгорнуті психологічні студії творчого розвитку особистості (Л. Виготський, В. Моляко, С. Яланська та ін.), праці із численних питань художньої творчості в різних видах образотворчого мистецтва (В. Зінченко, В. Кузін, В. Щербаков та ін.), методичні розробки щодо створення композиції художнього твору (М. Пічкур, І. Туманов, Ю. Шарапова та ін.) тощо. Практика опанування студентами фаховими дисциплінами на факультетах мистецтв ВНЗ показує, що провідна роль у їх творчому освоєнні належить композиції. Знання її теоретичних основ, здатність генерувати творчий задум і реалізувати його в художньому творі, а також готовність передати цей мистецький досвід школяреві становить сутність художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Проте, у вищій школі існують суперечності між:

- потужним творчо-розвивальним потенціалом засобів композиції в опануванні майбутніми вчителями образотворчого мистецтва фаховими дисциплінами та відокремленості й автономності вивчення курсу «Композиція»;
- необхідністю широкого використання творчих методів komponування в процесі виконання студентами академічних і самостійних художніх завдань та перевагою репродуктивно-виконавчих технологій;
- об'єктивною потребою сучасної школи у високопрофесійних кадрах і недостатнім рівнем сформованості художньо-творчої компетентності вчителів образотворчого мистецтва;
- необхідністю ґрунтовного дослідження проблеми формування художньо-творчої компетентності майбутнього художника-педагога та нестачею відповідних наукових напрацювань.

З огляду на суспільну значущість функцій професійної діяльності вчителя

образотворчого мистецтва, брак теоретичного й практичного розв'язання проблеми формування його художньо-творчої компетентності та наявні суперечності у вищій школі, темою дисертації обрано: **«Формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини з теми «Формування компетентного вчителя в умовах освітнього середовища педагогічного вищого навчального закладу» (реєстраційний номер 0111U007536). Тему дисертації затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 9 від 24 квітня 2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 19 червня 2012 р.).

Мета дослідження – розробити й експериментально перевірити модель і методику формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах засобами композиції у процесі вивчення фахових дисциплін.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати ключові поняття дослідження й з'ясувати сутнісний зміст понять: «художня майстерність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва», «художньо-творча компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва».

2. Уточнити міждисциплінарний зміст категорії композиції, класифікацію її засобів у просторових мистецтвах та виявити їхню роль у формуванні художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

3. Розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

4. Обґрунтувати експериментальну модель та методику формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції й перевірити ефективність їх реалізації.

Об'єкт дослідження – процес фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції у процесі вивчення фахових дисциплін.

Гіпотеза дослідження. Рівень художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва підвищиться, якщо опанування ним фаховими дисциплінами зорієнтувати на поглиблене вивчення засобів композиції й адекватну методику їх використання у процесі виконання академічних і самостійних завдань.

Методи дослідження. Для успішного виконання поставлених завдань на різних етапах наукового пошуку використано комплекс методів: *теоретичні* – аналітичний огляд філософської, психологічної, педагогічної та мистецтвознавчої літератури – для визначення теоретичних основ дослідження; аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння й узагальнення, класифікація, структурування і систематизація – для уточнення понятійного апарату та методологічних засад дослідження; моделювання з метою розроблення й обґрунтування моделі формування

художньо-творчої компетентності студентів засобами композиції; *емпіричні* – педагогічна діагностика (анкетування, тестування, експертна оцінка продуктів навчально-творчої діяльності) – для характеристики рівнів художньо-творчої компетентності студентів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) – для визначення вихідного стану сформованості художньо-творчої компетентності студентів; *статистичні*: якісний аналіз та інтерпретація результатів дослідження, кількісне оброблення й зіставлення одержаних емпіричних даних для підтвердження достовірності й ефективності дослідно-експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

До дослідно-експериментальної роботи було залучено 89 студентів та 18 викладачів фахових дисциплін.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

уперше: визначено сутнісний зміст понять: «художня майстерність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва» (позначає знання системи максимального обсягу художніх засобів, закономірностей сприйняття мистецького твору, уміння здійснювати пошук і знаходити нові змістовно-формальні способи художнього вираження, здатність до активного вивчення і використання специфічної мови різних видів образотворчого мистецтва для виходу на власну художню манеру виконання творів виставкового рівня) та «художньо-творча компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва» (здатність до неперервного збагачення власного візуального досвіду, розвитку естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмій і навичок із художнього формотворення засобами композиції у практиці активного продукування оригінальних за змістом, технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних творів, що стає міцним підґрунтям для досягнення вершин художньо-педагогічного професіоналізму); розроблено структуру, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-особистісний та діяльнісно-рефлексивний компоненти, кожен із яких конкретизовано відповідними критеріями та показниками, схарактеризовано рівні (високий, достатній, низький) художньо-творчої компетентності майбутнього педагога; обґрунтовано модель формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції, що складається із нормативно-цільового, методологічного, процесуального, дидактико-змістового та результативного конструктивних блоків, упровадження якої спрямовано на реалізацію педагогічних умов (орієнтування студентів до цінностей художньої творчості, стимулювання їхньої художньо-творчої активності й збагачення у них індивідуального художньо-творчого досвіду);

– *уточнено* сутність понять: «художня творчість», «художня діяльність», «художньо-творчий процес», «художній смак», «художньо-творча активність»; наукові уявлення про загальну міждисциплінарну сутність категорії композиції як

образно-конструктивної побудови художнього твору в єдності його змісту і форми, що виконується за допомогою сукупності виразних засобів для досягнення максимального естетичного ефекту та здійснено класифікацію її закономірних, вибіркових і специфічних засобів; удосконалено зміст і методику викладання таких фахових дисциплін, як «Рисунок», «Живопис», «Композиція», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Практика на пленері»;

– *подальшого розвитку* набули теоретико-методологічні положення щодо організації навчально-творчого процесу художньо-професійної підготовки студентів у вищій школі на засадах аксіологічного, компетентнісного, евристичного та акмеологічного підходів, реалізація яких сприяє ефективному формуванню художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні й адекватному застосуванні у навчально-виховному процесі вищої школи діагностичного інструментарію для виявлення рівнів сформованості художньо-творчої компетентності у майбутніх учителів образотворчого мистецтва та експериментальної її формування засобами композиції; упровадженні у навчально-виховний процес вечірньої студії «Художньо-творча майстерність» із використанням технології майстер-класу; збагаченні дидактичного забезпечення фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва навчально-методичним посібником «Творчі основи формальної композиції».

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців художніх, архітектурних, дизайнерських та інженерно-технічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також у процесі підвищення кваліфікації вчителів образотворчого мистецтва в системі післядипломної педагогічної освіти.

Упровадження результатів дослідження відбулося у процесі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (довідка про впровадження № 3171/01-55/02 від 02.06.2016 р.), Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (довідка про впровадження № 1017-28/02 від 01.09.2016 р.), Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (довідка про впровадження № 467 від 14.06.2016 р.), Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1309/03 від 26.06.2016 р.), Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 164/03 від 08.06.2016 р.).

Особистий внесок здобувача: у навчально-методичному посібнику «Творчі основи формальної композиції» (у співавторстві з М. Пічкуром) здобувачем підготовлено другий («Формальна організація площинної композиції») і третій («Творча методологія формальної композиції») розділи; у статті «Удосконалення змісту та методики викладання композиції в системі професійної підготовки вчителя образотворчого мистецтва» (у співавторстві з М. Пічкуром) здобувачем обґрунтовано доцільність засвоєння студентами виразних засобів абстрактної, декоративної, реалістичної і фантастичної різновидів композиції, доведено необхідність удосконалення методики її викладання на засадах евристичного підходу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження обговорювалися і доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, а саме: *міжнародних* – «Мистецтво у контексті освітньої парадигми: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Умань, 2013); «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2013); «Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції: інтеркультурний вимір» (Суми, 2013); «Педагогіка мистецтва і мистецтво педагогічної дії» (Київ, 2013); «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (Київ, 2014); «Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи» (Умань, 2014, 2015); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2015); «Теорія і практика освіти в сучасному світі» (Чернігів, 2015); «Концептуальні проблеми модернізації сучасної системи освіти на засадах формування духовно-патріотичних цінностей студентської молоді» (Вінниця-Бар, 2016); «Час мистецької освіти: історія, сучасність та перспектива» (Харків, 2016); *всеукраїнських* – «Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи» (Умань, 2012, 2013); «Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін в Україні та за кордоном» (Умань, 2013); «Творча спадщина Тараса Шевченка як чинник національно-патріотичного виховання майбутніх учителів мистецьких дисциплін» (Умань, 2014); «Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва» (Черкаси, 2015); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2015); *міжвузівських* – «Естетика та етика мистецької освіти: теорія і світовий досвід» (Умань, 2011); «Психолого-педагогічні проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів в галузі мистецької освіти» (Умань, 2013); *регіональних* – «Інтелектуальний потенціал в умовах сучасного суспільства» (Умань, 2016); *на науково-практичних семінарах: всеукраїнських* – «Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін в Україні та за кордоном» (Умань, 2013); «Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін» (Умань, 2014, 2015); «Молодь, освіта, наука та мистецтво» (Умань, 2013, 2014, 2015); *регіональних* – «Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін» (Умань, 2012);

Основні результати дослідження обговорювалися на засіданнях Вченої ради факультету мистецтв Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кафедри образотворчого мистецтва, кафедри педагогіки та освітнього менеджменту (2013–2016 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в 27 публікаціях, із яких 25 – одноосібні. Серед них: 11 статей відображають основні наукові результати дослідження (із них 1 статтю опубліковано в зарубіжному фаховому виданні), 1 навчально-методичний посібник, 13 статей апробаційного характеру, 2 статті додатково відображають результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 332 найменування, 15 додатків на 37 сторінках. Повний обсяг дисертації – 265 сторінок, із них 192 основного тексту. Робота містить 14 таблиць, 6 рисунків, 4 формули.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи й експериментальну базу дослідження, конкретизовано його наукову новизну, теоретичне і практичне значення; подано відомості щодо впровадження, апробації та публікації одержаних результатів дослідження, інформацію про особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, а також структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретичні основи формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції»* – проаналізовано ключові поняття дослідження, визначено міждисциплінарний зміст категорії композиції, уточнено класифікацію її засобів у просторових мистецтвах та виявлено їхню роль у формуванні художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

У контексті категорії професіоналізму вчителя образотворчого мистецтва, що традиційно розглядається в руслі художньо-педагогічної компетентності, актуалізовано на його здатності бути авторитетним провідником художньої картини світу, ідеальним взірцем для наслідування в царині образотворчого мистецтва. Доведено, що це виражається у вимірах художньо-творчої компетентності, прагматична площина якої розгортається у формі виставкової діяльності для творчої самореалізації, додаткового заробітку та підвищення професійного іміджу художника-педагога.

Проаналізовано дефініції «компетенція» і «компетентність» й узагальнено, що ці поняття є спорідненими, але не тотожними. Компетенція – це коло повноважень, обов'язки особи чи певної інституції. Компетентність позначає здатність особистості якісно виконувати функції конструктивної діяльності. Перша – вузька, бо засвідчує лише конкретний фах, спеціалізацію; друга – широка, адже охоплює сукупність деяких компетенцій та певні модифікації компетентностей. У контексті дослідження це зумовило розгляд сутності естетичної, художньо-естетичної, художньої, поліхудожньої, композиційної та образотворчої різновидів компетентностей. Вони належать до професійно-творчого типу, що, у свою чергу, диференціюється на художньо-педагогічну та художньо-творчу варіації компетентностей, котрими неодмінно має володіти майбутній учитель образотворчого мистецтва.

Розглянуто зміст універсалії «творча компетентність» і з'ясовано, що вона однаково стосується денотатів художньо-педагогічної і художньо-творчої компетентностей учителя образотворчого мистецтва. При цьому специфіка першого з них зумовлена педагогічним, а другого – художнім гатунками його майстерності.

Подано авторську інтерпретацію сутності поняття «художня майстерність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва», що позначає знання системи максимального обсягу художніх засобів, закономірностей сприйняття мистецького твору, уміння здійснювати пошук і знаходити нові змістовно-формальні способи художнього вираження, здатність до активного вивчення і використання специфічної мови різних видів образотворчого мистецтва для виходу на власну художню манеру виконання творів виставкового рівня.

Осміслено зміст термінолексем «художня творчість», «художня діяльність», «художньо-творчий процес», «художній смак», «художньо-творча активність» і констатовано, що вони є підґрунтям для розуміння сутності художньо-творчої

компетентності. Аналітичний розгляд цієї дефініції в узагальнених інтерпретаціях М. Пічура та С. Чернишової з урахуванням попередньо студійованих базових категорій дослідження дав змогу сформулювати її конкретизований контекст: «художньо-творча компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва» – це його здатність до неперервного збагачення власного візуального досвіду, розвитку естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмінь і навичок із художнього формотворення засобами композиції у практиці активного продукування оригінальних за змістом, технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних творів, що стає міцним підґрунтям для досягнення вершин художньо-педагогічного професіоналізму.

Опрацьовано загальнонаукові, філософські, природничі, комунікативні, культурологічні та мистецтвознавчі аспекти композиції й узагальнено, що ця категорія є міждисциплінарною, оскільки набула професійного сенсу в галузях, науки, культури, мистецтва й освіти.

За класифікацією Т. Шмельової, що охоплює часові (музика, література), просторово-часові (хореографія, театр, кіно, телебачення, естрада, цирк), просторові (прикладні – декоративно-прикладне мистецтво, дизайн; образотворчі – хореографія, театр, кіно, телебачення, естрада, цирк) різновиди мистецтв проаналізовано категоріальну сутність композиції у кожному з них. З'ясовано, що загальний зміст поняття «композиція» доцільно трактувати як образно-конструктивну побудову художнього твору в єдності його змісту і форми, що виконується за допомогою сукупності виразних засобів для досягнення максимального естетичного ефекту. Визначено, що у просторових мистецтвах композиція є сутнісною властивістю творів. Звернення художника до неї є закономірним, оскільки пов'язано з його абстрактним, логічним та образним мисленням.

Розглянуто сутність терміну «засіб» і з'ясовано, що його слід трактувати як знаряддя, прийом і спосіб дії для досягнення певної мети будь-якої людської активності. Він є провідним методологічним інструментарієм художньої діяльності.

На підставі критичного аналізу спроб різних авторів (Є. Григорян, Ф. Ковальов, Г. Панксьонов, І. Редько та ін.) систематизувати категорії композиції у різних видах просторових мистецтв уточнено, що вона створюється за законами єдності і цілісності. Оновлено класифікацію засобів композиції, що охоплює формально-естетичну й образно-семантичну групи. У першій із них закономірними засобами визначено супідрядність, масштабність, пропорційність і ритмічність, а вибірковими – статику-динаміку, симетрію-асиметрію, контраст-нюанс, рівновагу-дисбаланс, головне-другорядне, тяжкість-легкість, поліхромію-монохромію. У другій групі закономірними засобами визнано абстрактність, асоціативність, символізм і типовість, а вибірковими – сюжет-фабулу, новизну-стандарт, загальне-індивідуальне, реалізм-фантазію, полісемію-моносемію, необхідне-випадкове, раціо-емоцію. Окрему групу складають специфічні, відповідно до різновидів просторових мистецтв, засоби: формотворні – крапка, лінія, пляма; пластичні – площина, об'єм, простір; матеріальні – маса, фактура, текстура; виконавські – графічні, колористичні, модельні. З'ясовано, що використання тих чи інших засобів композиції зумовлюється своєрідністю форми і змісту, образної мови художнього твору та особливостями його сприйняття.

Проаналізовано процесуальний та результативний аспекти компонування і визначено, що за своїм алгоритмом він тотожний творчому процесу щодо досягнення художньо-образної виразності, новизни й оригінальності твору. При цьому встановлено, що студіювання творчих основ композиції позитивно впливає на розвиток емоційної сфери, мобілізує креативний потенціал, забезпечує трансформацію фахових знань студентів у практичну площину художнього формотворення. Місце і роль засобів композиції в системі професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва обґрунтовано положеннями про їх провідне значення у творчому процесі як фактору розвитку творчих здібностей, уяви, фантазії, асоціативно-образного і художнього мислення особистості.

Доведено, що на теоретичному і практичному рівнях максимальне засвоєння майбутнім учителем образотворчого мистецтва закономірних, вибіркових та специфічних засобів композиції у процесі вивчення фахових дисциплін відіграє важливу роль у формуванні їхньої художньо-творчої компетентності.

У другому розділі – **«Стан сформованості художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції»** – вивчено стан використання засобів композиції у підготовці студентів в освітній практиці вищих педагогічних навчальних закладів; обґрунтовано структуру, розроблено критеріально-рівневу систему та проведено діагностику сформованості художньо-творчої компетентності у майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Проведений аналіз змісту програм із таких навчальних дисциплін фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, як «Рисунок», «Живопис», «Композиція», «Декоративно-прикладне мистецтво» дав змогу констатувати недостатню увагу їх розробників до творчо-розвивального потенціалу засобів композиції. Ознайомлення зі змістом навчально-методичного забезпечення аналізованих дисциплін засвідчує нестачу матеріалів щодо методологічного складника організації композиційної діяльності студентів. З'ясовано, що найчастіше вони містять не образно-змістовий, а формальний і технологічний аспект створення художньої композиції; подекуди бракує методичних рекомендацій щодо виконання окремих навчально-творчих завдань, що безпосередньо стосуються конкретики особливостей використання засобів композиції.

Перевірено наявність і зміст посібників із фахових дисциплін. З'ясовано, що навчально-виховний процес сповна забезпечено вітчизняними виданнями з рисунку, живопису, декоративно-прикладного мистецтва й дизайну. Однак у них найбільшою мірою висвітлено етапність виконання навчально-творчих завдань і найменше матеріалу зосереджено на специфіці використання засобів композиції з метою створення високохудожніх творів. Зафіксовано нестачу посібників із композиції українських і, водночас, значну їх кількість авторів близького зарубіжжя. Як правило, вони містять достатньо суперечливий матеріал щодо класифікації засобів композиції в різних видах просторових мистецтв і збіднену методику їх використання з метою формування художньо-творчої компетентності майбутніх фахівців.

Обґрунтовано трикомпонентну структуру художньо-творчої компетентності. *Мотиваційно-ціннісний* компонент позначено критеріями: бажання студента виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори, його інтересу до художнього формотворення та ціннісної настанови на художню творчість; *когнітивно-*

особистісний – критеріями: знання творчих основ композиції, здатності до креативності, вияву образотворчих здібностей; *діяльнісно-рефлексивний* – критеріями: продуктивність художньо-композиційних умінь, володіння художніми техніками, здатність до самооцінки результатів творчості. Відповідно до окреслених критеріїв та показників схарактеризовано рівні художньо-творчої компетентності (високий, середній і низький).

Високий рівень позначається істинно-здійсненням бажанням виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори, виявом конструктивно-творчого інтересу до художнього формотворення, яскраво-вираженою ціннісною настановою на художню творчість, ґрунтовними знаннями творчих основ композиції, дієвою здатністю до креативності, широким спектром образотворчих здібностей, високопродуктивними художньо-композиційними вміннями, віртуозним володінням різними художніми техніками й адекватною самооцінкою результатів творчості.

Середній рівень засвідчують реально-здійсненне бажання виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори, вияв прагматично-споживчого інтересу до художнього формотворення, завуальовано-виражена ціннісна настанова на художню творчість, достатні знання творчих основ композиції, продуктивна здатність до креативності, обмежений спектр образотворчих здібностей, продуктивні художньо-композиційні вміння, фахове володіння різними художніми техніками та вибірково адекватна самооцінка результатів творчості.

Низький рівень характеризується ілюзорно-здійсненням бажанням виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори, виявом індіферентно-споглядального інтересу до художнього формотворення, зовсім не вираженою ціннісною настановою на художню творчість, поверхневими знаннями творчих основ композиції, пасивною здатністю до креативності, наявністю вузького спектру образотворчих здібностей, репродуктивних художньо-композиційних умінь, дилетантським володінням різними художніми техніками та неадекватною самооцінкою результатів творчості.

Розроблено спеціальний інструментарій (анкети, питальники, тести, творчі завдання тощо), завдяки якому проведено діагностику рівнів сформованості художньо-творчої компетентності у майбутніх учителів образотворчого мистецтва. З'ясовано, що лише 11 % із них має високий її рівень; 33 % – середній; 56 % – низький. Цей факт спонукав до проведення формувального експерименту.

У третьому розділі – **«Дослідно-експериментальна робота з формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції»** – обґрунтовано експериментальну модель і створено педагогічні умови, за яких удосконалено методика формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції, та емпірично перевірено ефективність їх реалізації.

На підставі аналізу таких ключових понять репрезентації педагогічних систем, як «модель», «моделювання», «педагогічне моделювання», розгляду типології педагогічних моделей, дотримання етапності та вимог до їх побудови обґрунтовано і представлено експериментальну модель формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції (рис. 1), що складається з нормативно-цільового, методологічного, процесуального, дидактико-змістового та результативного конструктивних блоків.

Рис. 1. Модель формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції.

Нормативно-цільовий блок моделі містить соціальний запит, вимоги вищої освіти щодо компетентного педагога та його потреби у художньо-творчому розвитку й самореалізації, що зумовлюють мету підвищення рівня художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва і конкретизуються такими завданнями: сформувати стійку мотивацію до художньо-творчого розвитку; розкрити художньо-творчий потенціал; активізувати художньо-творчу композиційну діяльність.

Методологічний блок охоплює організацію процесу професійної підготовки майбутнього художника-педагога на засадах аксіологічного, компетентнісного, евристичного й акмеологічного підходів, дотриманні принципів єдності теорії і практики, навчання і художньої творчості, індивідуалізації і диференціації освітнього процесу та функціональному забезпеченні його вмотивованості, послідовності, контролю якості й ефективності.

Процесуальним блоком передбачено поетапну диференціацію й забезпечення педагогічними умовами фахової підготовки майбутнього художника-педагога, якого на спонукальному етапі доцільно зорієнтувати до цінностей художньої творчості; на розвивальному – стимулювати його художньо-творчу активність; на рефлексивному – збагатити індивідуальний художньо-творчий досвід.

Дидактико-змістовий блок містить кардинально змінений зміст програми з композиції, окремі доповнення до курсів рисунку, живопису, декоративно-прикладного мистецтва і практики на пленері, спрямовані на максимальне засвоєння студентами засобів композиції, використання в освітньому процесі відповідних дидактичних форм (лекції, семінари, лабораторні практикуми, самостійна робота, вечірня студія, екскурсії до музеїв і виставок), методів (інтерактивні, ілюстративні, творчо-дослідницькі, навчально-творчі, евристичні, технологія майстер-класу) і засобів (друковані, ілюстративні, модельні, технічні, художньо-виконавські).

Результативний блок репрезентовано підсумковим зрізом рівнів сформованості художньо-творчої компетентності студентів за розробленою структурою й обґрунтованою критеріально-рівневою системою і такою ж самою методикою, яку було використано під час констатувального експерименту.

Регламентуючись складниками репрезентованої моделі, спільним зусиллями залучених до дослідницької роботи викладачів проведено формувальний експеримент, у ході якого поетапно реалізовано педагогічні умови формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Завдання *настановчого етапу* – сформувати в студентів стійку мотивацію до художньо-творчого розвитку. Для його виконання обрано дисципліни «Рисунок», «Живопис» і «Композиція». У ході їх викладання реалізовано педагогічну умову орієнтування студентів на цінності художньої творчості. Для цього на лекціях із рисунку і живопису з використанням інформаційно-ілюстративного та проблемного методів розглянуто питання засобів композиції, наголошено на їх ролі у створенні оригінальних та об'єктивно-ціннісних графічних і живописних творів різних напрямів і жанрів, здатність до продукування яких має важливе значення для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у контексті формування його художньо-творчої компетентності. За інформаційно-пояснювальним методом студентам надана необхідна інформація про сутність композиції як міждисциплінарної категорії, завдяки використанню ілюстративного, аналітичного й інтерактивного методів вони

усвідомили цінність її засобів у створенні шедеврів світового образотворчого мистецтва. На лекціях із композиції розглянуто питання настанови суб'єкта художньої діяльності на формотворення, інтересу до нього, переконаності у його необхідності для творчого саморозвитку, характеру потреби, що зумовлює осмислення й активне прагнення спрямовувати свої знання, уміння на розв'язання завдань компонування, особливості ціннісного ставлення особистості до композиційного світу. Також наголошено на феномені композиції з позиції її універсальної аксіологічної значущості і в аспекті рефлексивних актів суб'єкта в різних видах творчості.

Під час семінарів методом круглого столу на матеріалі заздалегідь самостійно опрацьованих історичних довідок студенти обговорювали мотиваційні умови досягнення вершин професіоналізму відомих художників-педагогів, графіків і живописців, висловлювали свої міркування щодо траєкторії власного художньо-творчого розвитку. Для глибшого засвоєння студентами цінностей художньої творчості, стимулювання у них вияву бажання творити у межах виховної роботи проведено низку екскурсій до художніх музеїв і виставкових залів.

Згідно із завданням *розвивального етапу*, для розкриття художньо-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі студіювання дисциплін «Рисунок», «Живопис» і «Композиція», «Декоративно-прикладне мистецтво» та під час практики на пленері реалізовано наступну педагогічну умову – стимулювання художньо-творчої активності студентів у спосіб заохочення вияву композиційних здібностей, збудження позитивних емоцій, почуття задоволення у процесі виконання навчально-творчих завдань із використанням універсального комплексу творчо-дослідницьких методів. Завдяки цьому вони набули здатності образно і символічно бачити дійсність, генерувати задум композиції, візуально втілювати художню ідею у композиційних схемах, клаузурах (начерках), пошукових ескізах, аналізувати наявний творчий досвід, виконувати оригінал-ескізи в матеріалі під керівництвом викладача і самостійно.

Удосконалено зміст і методику викладання курсу композиції з урахуванням різноманітних напрямів, різновидів і жанрів образотворчого мистецтва. Програма дисципліни містить розділи з асоціативно-абстрактної, фігуративно-символічної, образно-реалістичної, образно-сміслової та образно-фантастичної різновидів композиції для її інтегрованого опанування студентами. Кожен із них охоплював теоретичний, тренувальний і творчо-практичний модулі.

Згідно зі змістом першого розділу програми з композиції, теоретичне практичне студіювання асоціативно-абстрактного різновиду композиції відбувалося на лабораторних лекційних, практичних і заняттях і в ході самостійної роботи за традиційною методикою навчання. Тобто цей розділ не був експериментальним, оскільки його студенти вже опанували у першому семестрі.

Експериментальне вивчення композиції розпочалося за другим розділом удосконаленої програми. За його тематичним спрямуванням, майбутні художники-педагоги ознайомилися з оновленою класифікацією засобів композиції просторових мистецтв, засвоїли теоретичні питання щодо сутності, типології та методики побудови композиційних схем, семіотики і стилізації фігуративно-символічної композиції, виконали тренувальні вправи графічно-семіотичного практикуму й опанували методами графічної подачі площини, пошуку зображувальних мотивів та стилізації

форми, аналітичної і творчої діяльності щодо створення декоративних композицій у спосіб семантично-вербальної інтерпретації та графічної і колірної трансформації попередньо виконаної асоціативно-абстрактної композиції у фігуративно-символічну.

Відповідно до третього розділу, майбутні вчителі образотворчого мистецтва розглянули теоретичні питання щодо сутності художнього образу в системі композиційних побудов, єдності змісту і форми композицій реалістичного напрямку, виконали аналітичні й графічні вправи зі смислового і формотворчого аспектів творів живопису і графіки відомих авторів, навчилися створювати оригінальні авторські композиції у жанрах натюрморту, пейзажу і портрету.

За змістом четвертого розділу програми, студенти вивчили питання щодо ілюзорної основи формотворення і творчої методології створення композицій творів фантастичного реалізму й сюрреалізму, виконали тренувальні вправи із трансформації форми й досягнення оптичної ілюзії «фігура-тло», на практичному рівні опанували творчими основами образно-фантастичної композиції у процесі генерування авторських ідей та їх утілення у відповідному матеріалі засобами вільного оперування зображувальними елементами, колажу, ляпкографії і монотипії.

На окресленому етапі зміст програм із рисунку, живопису і плернерної практики залишився незмінним. Водночас, увагу викладачів зосереджено на використанні методів «прорізної рами» під час компонування навчально-творчих постановок та «клаузур» у формі начерків композиції з рисунку і «нашльопків» (миттєвих етюдів) із живопису в аудиторії і на плернері. У ході експериментальної роботи заняття з рисунку було спрямовано на практичне засвоєння студентами сукупності художніх методів організації композиції рисунка: схематизація, порівняння, конструктивно-просторовий аналіз, узагальнення, систематизація. При студіюванні живопису майбутніх художників-педагогів націлено на засвоєння засобів колористичної композиції з використанням «прийому Філонова» – подрібнення зображення у спосіб уведення модулів та їх фіксування кольором.

У процесі опанування майбутніми художниками-педагогами декоративно-прикладним мистецтвом значну увагу приділено специфіці виражальних засобів композиції кожного його різновидів та особливостей роботи з художніми матеріалами. На теоретичному, тренувальному і творчо-практичному рівнях вивчення цієї дисципліни активно студіювалася методика стилізації, орнаментування, знаково-символічної й семантичної інтерпретації у створенні декоративних композицій. Для глибшого усвідомлення розмаїття засобів композиції, ознайомлення з таємницями художнього майстерності, студентів залучено до систематичного відвідування музеїв народного мистецтва та сучасних виставок з етнодизайну.

Процес викладання композиції і декоративно-прикладного мистецтва ґрунтувався на засадах евристичного підходу з використанням таких методів: мозковий штурм, сугестопедія, синектика, рефлексія, гірлянда асоціацій, образне бачення, вигадкування, гіперболізація, аглютинація, генерування оригінальних ідей (виклик правилам, парафраза, випадковий стимул, переверот, матриця можливостей, візуальна матриця, конструктор стилів) та автоматичне малювання (імідж-стрімінг, стимул додаткової інформації, імпровізаційно-проектне поле). Студенти мали змогу опанувати традиційні і новітні образотворчі техніки.

У процесі викладання фахових дисциплін використано метод контролю й оцінки – критичний аналіз результатів композиційно-творчої діяльності студента з боку викладача і студентів, поточні і підсумкові перегляди робіт художньою комісією кафедри, академічними групами, добір студентських творів у кафедральний художній фонд, на виставки і на сайт факультету мистецтв.

На *рефлексивному етапі* виконано завдання щодо активізації художньо-творчої композиційної діяльності студентів задля збагачення їхнього індивідуального художньо-творчого досвіду. Для цього у навчально-виховний процес упроваджено вечірню студію «Художньо-творча майстерність», у процесі якої в індивідуальній і груповій формах за папкою портфоліо, що містила заздалегідь підготовлений матеріал художньо-творчих досягнень (пошукові ескізи, фото поточних навчально-творчих і виставкових робіт тощо), вербальним способом проаналізовано реальні досягнення студентів у царині художньої творчості, виявлено напрями подальшої роботи і практично вдосконалено вміння і навички композиційної діяльності, технічну майстерність студентів із рисунку, живопису і декоративно-прикладного мистецтва за технологією майстер-класу.

Емпіричним шляхом перевірено ефективність функціонування упровадженої моделі й поетапної реалізації педагогічних умов формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Загалом, дані констатувального (КЗ) і підсумкового (ПЗ) зрізів засвідчили певну різницю кількісного розподілу студентів експериментальної (ЕГ) і контрольної (КГ) груп за рівнями сформованості художньо-творчої компетентності (табл. 1).

Таблиця 1

**Загальна динаміка зростання рівнів сформованості
художньо-творчої компетентності студентів (у %)
за зведеними даними констатувального та підсумкового зрізів**

Рівні	ЕГ		Приріст	КГ		Приріст
	КЗ	ПЗ		КЗ	ПЗ	
Високий	10,7	30,0	+ 19,3	10,7	16,2	+ 5,5
Середній	33,4	47,6	+ 14,2	32,9	36,3	+ 3,4
Низький	55,9	22,4	- 33,5	56,4	47,5	- 8,9

Як свідчать дані таблиці 3.6, за результатами констатувального зрізу, до високого рівня художньо-творчої компетентності належало 10,7 %, а після формування експерименту – 30,0 % студентів експериментальної групи. Різниця складає 19,3 %. За наслідками КЗ середній її рівень мали 33,4 %, а за ПЗ – 47,6 % студентів ЕГ, що на 14,2 % більше. Відповідно студентів ЕГ із низьким рівнем компетентності зменшилося з 55,9 % до 22,4 % за різниці в 33,5 %. У контрольній групі рівні цієї компетентності також дещо зросли, але, порівняно з ЕГ, значно менше. За даними КЗ у КГ високий рівень був властивий 10,7 %, а за ПЗ – 16,2 % студентів, що лише на 5,5 % більше. За результатами КЗ середнім рівнем охоплено 32,9 %, а за ПЗ – 36,3 % студентів КГ, що тільки на 3,4 % більше. Із низьким рівнем після КЗ їх було 56,4 %, а на завершення ПЗ – 47,5 %, тобто зменшилося на 8,9 %.

Для статистичного опрацювання емпіричних даних використано статистичну методіку визначення критерію кутового перетворення Фішера, за якою визначено його емпіричне значення ($\varphi^*_{\text{емпір}} = 7,37$). Воно розташоване в зоні значущості. Тому є підстави стверджувати про достатню ефективність формувального експерименту.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретико-методичне вирішення проблеми формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції. Воно полягає в обґрунтуванні відповідної моделі та педагогічних умов. Експериментальна перевірка ефективності їх упровадження в освітній процес вищих педагогічних навчальних закладів засвідчила цілковите досягнення мети, виконання сформульованих завдань дослідження і послугувала підставою для низки аргументованих висновків.

1. За результатом аналізу дефініцій компетенції і компетентності узагальнено, що вони є спорідненими. Компетенція – це вузька категорія бо засвідчує лише конкретний фах, спеціалізацію. Компетентність ширше поняття, що охоплює сукупність деяких компетенцій та певні модифікації компетентностей. Згідно із цим, розглянуто сутність естетичної, художньо-естетичної, художньої, поліхудожньої, композиційної та образотворчої різновидів компетентностей. Установлено, що вони належать до професійно-творчого типу компетентностей, що в контексті фаху вчителя образотворчого мистецтва диференціюється на художньо-педагогічну та художньо-творчу варіації.

На підставі аналітичного розгляду змісту термінолексем «творча компетентність», «художня майстерність», «художня творчість», «художня діяльність», «художньо-творчий процес», «художній смак», «художньо-творча активність» визначено сутність поняття «художньо-творча компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва» як його здатність до неперервного збагачення власного візуального досвіду, розвитку естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмінь і навичок із художнього формотворення засобами композиції у практиці активного продукування оригінальних за змістом, технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних творів, що стає міцним підґрунтям для досягнення вершин художньо-педагогічного професіоналізму.

2. Визначено загальний міждисциплінарний зміст категорії композиції як образно-конструктивної побудови художнього твору в єдності його змісту і форми, що виконується за допомогою сукупності виразних засобів для досягнення максимального естетичного ефекту.

Установлено, що засоби композиції є провідним методологічним інструментарієм художньої діяльності, використання яких супроводжується складним креативним процесом створення унікальних творів, гармонійного впорядкування різномірних матеріалів, досягнення формальної і змістової цілісності всіх складників композиції на засадах структурованості й системності. Уточнено класифікацію закономірних, вибіркового та специфічних засобів композиції у просторових мистецтвах.

Доведено, що на теоретичному і практичному рівнях максимальне засвоєння майбутнім учителем образотворчого мистецтва закономірних, вибіркового та специфічних засобів композиції у процесі вивчення фахових дисциплін відіграє

важливу роль у формуванні його художньо-творчої компетентності, оскільки завдяки цьому прискорюється розвиток емоційної сфери, мобілізація креативного потенціалу, забезпечується трансформація фахових знань особистості художника-педагога у практичну площину художнього формотворення.

3. За аналітичним оглядом змісту програм фахових дисциплін і їх навчально-методичного забезпечення констатовано недостатню увагу розробників до творчорозвивального потенціалу засобів композиції.

Розроблено структуру (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-особистісний, діяльнісно-рефлексивний компоненти) художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та її критеріально-рівневу систему:

- високим рівнем охоплено істинно-здійсненне бажання виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори, виявляють конструктивно-творчий інтерес до художнього формотворення, яскраво-виражену ціннісну настанову на художню творчість, ґрунтовні знання творчих основ композиції, дієву здатність до креативності, широкий спектр образотворчих здібностей, високопродуктивні художньо-композиційні вміння, віртуозне володіння різними художніми техніками й адекватну самооцінку результатів творчості;

- для середнього рівня властиві реально-здійсненне бажання виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори, вияв прагматично-споживчого інтересу до художнього формотворення, завуальовано-виражена ціннісна настанова на художню творчість, достатні знання творчих основ композиції, продуктивна здатність до креативності, обмежений спектр образотворчих здібностей, продуктивні художньо-композиційні вміння, фахове володіння різними художніми техніками та вибірково адекватна самооцінка результатів творчості;

- низькому рівню характерні ілюзорно-здійсненне бажання виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори, вияв індіферентно-споглядального інтересу до художнього формотворення, зовсім не виражена ціннісна настанова на художню творчість, поверхневі знання творчих основ композиції, пасивна здатність до креативності, вузький спектр образотворчих здібностей, репродуктивні художньо-композиційні вміння, дилетантське володіння різними художніми техніками та неадекватна самооцінка результатів творчості.

Проведено діагностику сформованості художньо-творчої компетентності у майбутніх учителів образотворчого мистецтва. З'ясовано, що лише 11 % з усієї кількості залучених до експерименту студентів мають її високий рівень; 33 % – середній; 56 % – низький.

4. Обґрунтовано експериментальну модель формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції, що складається з нормативно-цільового (норми, мета й завдання), методологічного (підходи, принципи, функціональне забезпечення), процесуальний (етапність, педагогічні умови), дидактико-змістового (засоби композиції в змісті програм фахових дисциплін, дидактичні форми, методи, технології і засоби) та результативного блоків (динаміка підвищення рівня). Її апробовано у навчально-виховному процесі фахової підготовки, у ході якого створено педагогічні умови щодо орієнтування студентів до цінностей художньої творчості, стимулювання у них художньо-творчої активності й збагачення їхнього індивідуального художньо-творчого досвіду та емпірично перевірено ефективність їх реалізації. Визначено

загальну динаміку зростання рівнів художньо-творчої компетентності у студентів експериментальної і контрольної груп. Виявилось, що порівняно з констатувальними даними, високий рівень художньо-творчої компетентності вдалося підвищити на 14 % більше в студентів експериментальної, ніж контрольної групи; середній – на 11 %. Статистичні розрахунки за методикою кутового перетворення Фішера, емпіричне значення якого (7,37) розташоване в зоні значущості, засвідчують достатню ефективність формувального експерименту.

Результати дослідження переконливо доводять достатню наукову обґрунтованість теоретичних основ та ефективність упровадження методики формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції у процесі вивчення фахових дисциплін.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в аналізі, узагальненні та адаптації до сучасних умов мистецької освіти в Україні зарубіжного досвіду навчання композиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально-методичні видання

1. Семенова О. В. Творчі основи формальної композиції: навч.-метод. посіб. / О. В. Семенова, М. О. Пічкур. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. – 260 с.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

2. Семенова О. В. Професіоналізм учителя образотворчого мистецтва у вимірах художньо-творчої компетентності / О. В. Семенова // Педагогічний пошук. – 2014. – № 2 (82). – С. 22-24.

3. Семенова О. В. Сутність та специфіка художньо-творчої компетентності як запорука професіоналізму вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. – Вип. 10, ч. 3. – С. 190-196.

4. Семенова О. В. Теоретичне обґрунтування структури, критеріїв та показників художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Актуальні питання мистецької освіти та виховання: зб. наук. пр. / Гол. ред. Ніколаї Г. Ю. – Суми: Мрія, 2015. – Вип. 1-2 (5-6). – С. 39-49.

5. Семенова О. В. Теоретичні та практичні основи педагогічного моделювання / О. В. Семенова // Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2015. – Вип. 3. – С. 299-304.

6. Семенова О. В. Удосконалення змісту та методики викладання композиції в системі професійної підготовки вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова, М. О. Пічкур / Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол. : Безлюдний О. І. (гол. ред.) та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – Вип. 12, ч. 2. – С. 72-79.

7. Семенова О. В. Художньо-творча компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: теоретичний аспект / О. В. Семенова // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Сер.: Педагогічні науки / [гол. ред. М. О. Носко]. – Чернігів : ЧНПУ, 2015. – С. 221-224.

8. Семенова О. В. Інтегративна роль композиції у фаховій підготовці вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Наука і освіта. – 2016. – №. 6. – С. 111-115.

9. Семенова О. В. Модель педагогічної системи формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Безлюдний О. І. (гол. ред.) та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. – Вип. 13. – С. 125-131.

10. Семенова О. В. Педагогічні умови формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Молодь і ринок. – 2016. – № 8 (139). – С. 160-164.

11. Семенова О. В. Створення композиції ілюзорно-фантастичного орнаменту / О. В. Семенова // Мистецтво і освіта. – 2016. – № 3 (81). – С. 29-36.

12. Semenova O. Experimental studies of creative and artistic competence formation of pre-service arts teachers / Olena Semenova // Yale Journal of Science and Education. – 2016. – №.1 (18), (January-June). Volume X. «Yale University Press». – P. 144-150.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Семенова О. В. Формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції: теоретичний аспект / О. В. Семенова // Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін: м-ли регіон. наук.-метод. семін. (Умань, 25 квітня 2012 р.). – Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 79-82.

14. Семенова О. В. До проблеми формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи: м-ли II Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 8 листопада 2012 р.). – Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 96-101.

15. Семенова О. В. Використання засобів композиції у навчальній діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Мистецтво у контексті освітньої парадигми: вітчизняний та зарубіжний досвід: м-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 18-19 січня 2013 р.). – Умань: ПП Жовтий О. О., 2013. – С. 143-146.

16. Семенова О. В. Творча компетентність як головна складова в роботі вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи: м-ли наук.-практ. конф. (Умань, 8 жовтня 2013 р.). – Умань: Візаві, 013. – С. 113-116.

17. Семенова О. В. Художня творчість Т. Шевченка в естетичному вихованні майбутніх вчителів образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Творча спадщина Тараса Шевченка як чинник національно-патріотичного виховання майбутніх учителів мистецьких дисциплін: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 28 березня 2014 р.). – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. – С. 87-91.

18. Семенова О. В. Сутність поняття «художньо-творча компетентність» майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Молодь, освіта, наука та мистецтво: м-ли наук.-практ. семін. (Умань, 27-28 листопада 2014 р.). – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. – С. 82-86.

19. Семенова О. В. Аксиологічні засади етнодизайну у формуванні творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова //

Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст: м-ли II Міжнар. конгр.: зб. наук. пр. у 2-х кн. / Гол. ред. М. І. Степаненко. – Полтава: Вид-во ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2014. – Кн. 1. – С. 490-495.

20. Семенова О. В. Методологія композиції творів образотворчого мистецтва сюрреалістичного напрямку / О. В. Семенова // Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва: зб. м-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (Черкаси, 6 травня 2015 р.). – Черкаси: Видавець Вовчок О. Ю., 2015. – С. 141-144.

21. Семенова О. В. Формулювання педагогічних умов художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін: м-ли Всеукр. наук.-метод. семін. з міжнарод. участю (Умань, 14 травня 2015 р.). – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – С. 75-78.

22. Семенова О. В. Визначення педагогічних умов при формуванні художньо-творчої компетентності / О. В. Семенова // Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи : м-ли II Міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 22 жовтня 2015 р.). – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – С. 113-116.

23. Семенова О. В. Зміст навчальної програми курсу «Композиція» для майбутніх учителів образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Теорія і практика освіти в сучасному світі: м-ли III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 13-14 листопада 2015 р.). – Чернігів: Гельветика, 2015. – С. 51-54.

24. Семенова О. В. Спрямування майбутніх вчителів образотворчого мистецтва на цінності художньої творчості / О. В. Семенова // Час мистецької освіти: історія, сучасність та перспектива: м-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12-13 квітня 2016 р.). – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. – С. 35-38.

25. Семенова О. В. Використання орнаменту у художній практиці майбутніх вчителів образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Інтелектуальний потенціал в умовах сучасного суспільства: м-ли Регіон. наук.-практ. конф. молодих учених (Умань, 22 травня 2016 р.). – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. – С. 111-113.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження

26. Семенова О. В. Структурні складові художньо-творчої компетентності / О. В. Семенова // Молодий вчений. – 2015. – № 11 (26), ч. 3. – С. 55-59.

27. Семенова О. В. Художня творчість Т. Шевченка в естетичному вихованні майбутніх учителів образотворчого мистецтва / О. В. Семенова // Альбом-посіб. для студ. мист.-пед. факультетів. – Умань: [б. в.], 2015. – С. 47-49.

АНОТАЦІЇ

Семенова О. В. Формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2017.

У дисертації науково обґрунтовано теоретичні основи, з'ясовано сутність поняття художньо-творчої компетентності; визначено міждисциплінарний зміст категорії композиції, класифіковано її засоби у просторових мистецтвах і доведено їх визначальну роль у формуванні художньо-творчої компетентності майбутнього

вчителя образотворчого мистецтва. Розроблено структуру, критерії і показники художньо-творчої компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва та схарактеризовано її рівні. Обґрунтовано експериментальну модель формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції, що складається з нормативно-цільового, методологічного, процесуального, дидактико-змістового й результативного блоків. Її апробовано у вищих навчальних закладах у ході реалізації й емпіричної перевірки ефективності педагогічних умов щодо орієнтування студентів на цінності художньої творчості, стимулювання у них художньо-творчої активності й збагачення їхнього індивідуального художньо-творчого досвіду.

Ключові слова: компетентність, художньо-творча компетентність, композиція, засоби композиції, майбутній учитель образотворчого мистецтва, модель формування, педагогічні умови.

Семенова Е. В. Формирование художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства средствами композиции. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань, 2017.

В диссертации научно обоснованы теоретические основы, разработана и экспериментально проверена методика формирования художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства средствами композиции.

Определена сущность понятия художественно-творческой компетентности. Выяснено междисциплинарное содержание категории композиции, классифицированы ее средства в пространственных искусствах и доказана их определяющая роль в формировании художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства. Разработаны структура, критерии и показатели художественно-творческой компетентности, а также выявлены уровни ее сформированности у будущих учителей изобразительного искусства. Обоснована экспериментальная модель формирования художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства средствами композиции, которая состоит из нормативно-целевого, методологического, процессуального, дидактико-содержательного и результативного блоков. Она апробирована в высших учебных заведениях в ходе реализации и эмпирической проверки эффективности таких педагогических условий, как ориентирование студентов на ценности художественного творчества, стимулирование у них художественно-творческой активности и обогащение их индивидуального художественно-творческого опыта.

Ключевые слова: компетентность, художественно-творческая компетентность, композиция, средства композиции, будущий учитель изобразительного искусства, модель формирования, педагогические условия.

Semenova O. V. Formation of creative competence of future teachers of fine art by means of a composition. – On the manuscript.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2017.

У дисертації науково обґрунтовано теоретичні основи, розроблено й експериментально перевірено методику формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції.

З'ясовано сутність поняття художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як його здатності до неперервного збагачення власного візуального досвіду, розвитку естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмінь і навичок із художнього формотворення засобами композиції у практиці активного продукування оригінальних за змістом, технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних творів, що стає міцним підґрунтям для досягнення вершин художньо-педагогічного професіоналізму.

Визначено загальний міждисциплінарний зміст категорії композиції як образно-конструктивної побудови художнього твору в єдності його змісту і форми, що виконується за допомогою сукупності виразних засобів для досягнення максимального естетичного ефекту.

Оновлено класифікацію засобів композиції, що охоплює формально-естетичну й образно-семантичну групи. У першій із них закономірними засобами визначено супідрядність, масштабність, пропорційність і ритмічність, а вибірковими – статику-динаміку, симетрію-асиметрію, контраст-нюанс, рівновагу-дисбаланс, головне-другорядне, тяжкість-легкість, поліхромію-монохромію. У другій групі закономірними засобами визнано абстрактність, асоціативність, символізм і типовість, а вибірковими – сюжет-фабулу, новизну-стандарт, загальне-індивідуальне, реалізм-фантазію, полісемію-моносемію, необхідне-випадкове, раціо-емоціо. Окрему групу складають специфічні, відповідно до різновидів просторових мистецтв, засоби: формотворні – крапка, лінія, пляма; пластичні – площа, об'єм, простір; матеріальні – маса, фактура, текстура; виконавські – графічні, колористичні, модельні. З'ясовано, що використання тих чи інших засобів композиції зумовлюється своєрідністю форми і змісту, образної мови художнього твору та особливостями його сприйняття.

Розроблено структуру (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-особистісний, діяльнісно-рефлексивний компоненти) художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та її критеріально-рівневу систему, згідно з чим проведено педагогічну діагностику і виявлено незначну кількісну приналежність студентів до високого й середнього рівнів досліджуваної якості.

Обґрунтовано експериментальну модель формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції, що складається із нормативно-цільового, методологічного, процесуального, дидактико-змістового та результативного блоків. Її апробовано у навчально-виховному процесі фахової підготовки, у ході якого створено педагогічні умови щодо орієнтування студентів до цінностей художньої творчості, стимулювання у них художньо-творчої активності й збагачення їхнього індивідуального художньо-

творчого досвіду та емпірично перевірено ефективність їх реалізації. Визначено загальну динаміку зростання рівнів художньо-творчої компетентності у студентів експериментальної і контрольної груп за даними констатувального і підсумкового зрізів.

Ключові слова: компетентність, художньо-творча компетентність, композиція, засоби композиції, майбутній учитель образотворчого мистецтва, модель формування, педагогічні умови.